

DOI: <https://doi.org/10.54937/dspt.2026.26.1.144-157>

Christ in the Underworld: a Theological-Iconographic Reflection on the Descent into the Realm of the Dead

Kristus v predpeklí: teologicko-ikonografická reflexia zostúpenia do ríše mŕtvych

Janka Miháliková

Abstract

The theme of Christ in the underworld represents an important aspect of Christian theology and iconography. Theologically, it is based on the teaching of Christ's redemption not only of the living, but also of the righteous who died and were waiting for salvation. It represents victory over death, the devil, and hell. This motif is based on the canonical books of Holy Scripture and the Apocrypha and is part of the Apostles' Creed. Christian iconography depicts this moment in a dynamic pose of Christ liberating God's servants, particularly from the times of the Old Testament. The article examines the biblical and extra-canonical basis of the depiction of Christ in the underworld, the interpretations of this theme by significant authors in history, and the identification of the place of Jesus' descent. Finally, theological messages for contemporary man in connection with the visual depiction of Christ in the underworld are highlighted.

Keywords: Christ. Underworld. Theology. Iconography. Medieval wall painting.

Úvod

Téma zostúpenia Krista do predpeklia patrí medzi významné motívy kresťanskej ikonografie a teológie. Táto scéna, ktorá vyjadruje Kristovo víťazstvo nad smrťou a jeho moc oslobodiť duše spravodlivých z ríše mŕtvych, čerpá z Písma Svätého a má bohatú tradíciu v apokryfoch, ranokresťanských textoch i v liturgii. Svoje významné miesto si našla aj v stredovekom výtvarnom umení, kde nadobudla silný vizuálny výraz v nástenných maľbách.

Na túto ikonografickú a teologickú tradíciu nadviazalo aj stredoveké nástenné maliarstvo v sakrálnych objektoch na území Slovenska, ktoré daný motív nielen zachovalo, ale aj štylisticky prispôbilo dobovému umeleckému výrazu. Príkladom sú dve významné realizácie zo 14. storočia, ktoré svedčia o pretrvávani a vizuálnej sile tejto scény v gotickej výtvarnej kultúre.

V gotickom kostole v Ochtinej sa výjav Krista v predpeklí zachoval len fragmentárne a nachádza sa na južnej stene presbytéria. Naopak, v rano-gotickom chráme sv. Filipa a Jakuba v Švábovciach je rovnaký motív zachovaný v celosti a umiestnený na severnej stene lode. Obe fresky pochádzajú zo 14. storočia a zobrazujú Ježiša ako drží za ruku Adama, ktorý stojí na čele zástupu vychádzajúceho z tlamy Leviatana.¹ Tento ikonografický typ sa objavuje v umení až od 8. storočia. Napriek modifikáciám však zostal konštantný aj v nasledujúcich slohových obdobiach.²

V ikonografii je Kristus znázornený ako Ten, ktorý zostúpil buď priamo do predpekla, alebo len na jeho okraj. V románskom období bol Ježiš zobrazovaný, ako vstupuje do predpekla cez bránu a vylomené dvere. Nachádzali sa v ňom plamene i diabli. V stredovekom umení je vstup do predpekla nahradený papuľou Leviatana (draka). Kristus má oblečené červené rúcho a v ruke drží vlajku. V niektorých prípadoch Ježiš stojí na spútanom diabli, ktorý je neraz privalený dverami. Kristus podáva ruku alebo v obmene už odvádza z predpekla ako prvého Adama. Za ním stojí Eva, patriarchovia, proroci, betlehemské neviniatka a dobrý lotor Dysmas.³

Biblické a apokryfné pramene

Námet pre ikonografiu Krista v predpeklí nachádzame v kanonických knihách Písma Svätého.⁴ Apoštol Peter vo svojom prvom liste 3, 18 – 19 píše: „Pretože aj Kristus umrel raz za hriechy, spravodlivý za nespravodlivých, aby vás vyviedol k Bohu. Telesne bol usmrtený, ale oživený Duchom, v ktorom zostúpil a kázal väzneným duchom, neposlušným kedysi, keď Božia zhovievavosť vyčkávala za dní Noácha, staviteľa korábu, do ktorého vošlo a vodou sa zachránilo niekoľko, to je osem duší.“⁵ Rovnako v 4, 6 hovorí o zvestovaní evanjelia

¹ MEGYEŠI, P.: *Ochtiná*. In: *Stredoveká nástenná maľba na Gemer*. 2019. Dostupné na: <https://medievalmuralgemer.com/sk/lokality/ochtina>

² RUSINA, I. – ZERVAN, M.: *Príbehy Nového zákona : ikonografia*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2000, s. 221.

³ ROYT, J.: *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2021, s. 262-263. RUSINA – ZERVAN, *Príbehy Nového zákona*, s. 221.

⁴ Obraz zostupu do podsvetia (gr. κατάβασις) poznala už antická mytológia i literatúra (Herakles, Orfeus a Eurydiké, Homér – Odysea, Vergílius – Aeneis). DUS, J. A. a kol.: *Neznámá Evangelia: Novozákonní apokryfy I*. Praha: Vyšehrad, 2021, s. 320.

⁵ *Biblia. Písmo sväté Starej a Novej zmluvy*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1990, s. 223. Kristus bol pred svojím vzkriesením v podsvetí. Ježiš zomrel ako všetci ľudia. Svojou dušou zostúpil do ríše mŕtvych, kde ako Spasiteľ, ohlasoval uväzneným duchom dobrú zvesť. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 2020, s. 166, § 632.

Existuje niekoľko rozličných interpretácií 1P 3, 18 – 20: 1. Ježiš ohlasoval v podsvetí záchranu všetkým Božím služobníkom z čias Starej zmluvy. 2. Kristus pred svojím vtelením šiel a kázal cez Noema bezbožným tej doby. Tí boli uväznení v ich hriechoch. 3. Kristus zostúpil do podsvetia, aby kázal duchom zlých Noemových súčasníkov. 4. Ježiš zostúpil na miesto mŕtvych, aby ohlásil

mŕtvym.⁶ Evanjelista Matúš zaznamenal v 27, 52 – 53 nasledovné udalosti po Ježišovej smrti: „A hľa chrámová opona roztrhla sa na dvojce, od vrchu až do spodku, zem sa triasla, skaly sa pukali, hroby sa otvárali, mnohé telá zosnulých svätých boli vzkriesené, vyšli z hrobov a po Jeho vzkriesení prišli do svätého mesta a ukázali sa mnohým.“⁷ Na tieto výjavy nadväzuje príbeh zapísaný v druhej časti novozmluvného apokryfu Nikodémovho evanjelia z 5. – 6. storočia.⁸ Veľkňazi Annáš a Kaifáš, Jozef, Nikodém a Gamaliel sa rozhodli ísť do Arimatie hľadať Simeonových dvoch synov Karina a Leucia, ktorých nedávno pochovali a spolu s ostatnými vstali z mŕtvych. Zatiaľ čo Simeon nemal uzrieť smrť prv, ako by uvidel Pomazaného Pánovho,⁹ jeho synovia uzreli Ježiša, keď už boli mŕtvi. Spolu s ostatnými boli zachránení a dostali svoje telá, aby o tom, ako vstali z mŕtvych a kto ich vzkriesil z mŕtvych vydali svedectvo. Keď muži našli bratov v Arimatii, priviedli ich do Jeruzalema. Tam samostatne napísali rovnaké svedectvá o tom, čo sa stalo v háde, podsvetí. V onej temnote sa o polnočnej hodine zjavilo svetlo. Praotec Adam, jeho syn Šét, proroci Izaiáš, Ozeáš, Abakuk, Micheáš, patriarchovia, medzi nimi kráľ Dávid a Ján Krstiteľ zaraz pochopili, že sa naplňajú proroctvá a prichádza Kristus, Mesiáš.¹⁰ Vnímal to však aj satan, ktorý sa prišiel Hádovi ponosovať na Ježiša, lebo mu na zemi urobil mnoho zla. Počas ich rozhovoru zaznel silný hlas: „Nech vaši predstavení zdvihnú brány, nech sa zdvihnú večné brány, nech vojde Kráľ slávy.“¹¹ Keď to Hádes počul, povedal satanovi, aby sa Kristovi postavil na odpor. Svojim démonom prikázal, aby pevne zatvorili kovové brány, strážili zámky a dávali pozor. Nato sa znova ozval hlas, pri ktorom sa rozbili kovové brány, železné brvná sa zlomili a všetci uväznení mŕtvi boli zbavení pút a v celom háde zavládlo svetlo. Potom Kristus chytil satana za hlavu a odovzdal ho anjelom, aby ho železnými reťazami zviazali a odviekli k Hádovi, kde mal zostať do Ježišovho druhého príchodu. Nato Hádes vyčítal satanovi, že nechal Kráľa slávy ukrižovať, následne Kristus zostúpil do temnoty a zbavil ich moci. Po týchto udalostiach Ježiš vystrel svoju pravú ruku k Adamovi, chytil ho a vyviedol spolu s ostatnými z hádu. Spoločne kráčali do raja, kde ich Kristus odovzdal

svoje víťazstvo padlým anjelom, ktorí tam boli väznení od Noemových čias. (2Pt 2, 4; Gn 6, 1 – 4; Jud 6) *Študijná Biblia. Slovenský ekumenický preklad*. Banská Bystrica: Slovenská Biblická spoločnosť; Porta Libri, 2015, s. 2107; *Nový zákon. Biblia s aplikáciami pre život*. Bratislava: Medzinárodná biblická spoločnosť – Slovensko, 1998, s. 588.

Pre Augustína a Martina Luthera nie je biblická pasáž 1P 3, 17 – 18 relevantná v súvisi s Kristovým zostupom do ríše mŕtvych. HILL, P. M. – LAUFER, C. E.: *Jesus` Descent into Hell*. In: *St Andrews Encyclopaedia of Theology*. Ed.: WOLFE, B. N. et al. 2024. 5 s. Dostupné na: <https://www.saet.ac.uk/Christianity/JesusDescentintoHell>

⁶ *Biblia*, s. 223.

⁷ Tamtiež, str. 31. Pozri Mt 12, 40; L 23, 43; Sk 2, 27 – 31; R 10, 7; Ef 4, 9 a Zj 1, 18.

⁸ DUS a kol., *Neznáma Evangelia: Novozákonní apokryfy I.*, s. 344-351.

⁹ *Biblia*, L 2, 26, s. 55.

¹⁰ Tamtiež, Iz 9, 1, s. 590-591.

¹¹ DUS a kol., *Neznáma Evangelia: Novozákonní apokryfy I.*, s. 346. Pozri Ž 24, 8.

archanjelovi Michalovi. Keď vchádzali do rajskej brány, stretli Henocha,¹² Eliáša¹³ a Dysmasa,¹⁴ ktorý bol s Kristom ukrižovaný. Takýmto spôsobom dosvedčili dvaja bratia Karinus a Leucius Kristovo zostúpenie do podsvetia a zmŕtvychvstanie svätých zosnulých.¹⁵

Druhý významný apokryfný text z patristického obdobia, ktorý pojednáva o Kristovom zostúpení do podsvetia, sa nazýva Otázky Bartolomeja.¹⁶ Z neho sa dozvedáme, ako Bartolomej, ktorý nasledoval Ježiša a pozoroval Jeho ukrižovanie, videl zmiznúť Krista z kríža. Keď sa potom Bartolomej stretol so vzkrieseným Kristom, spýtal sa Ho: „Povedz mi, Pane, kam si odišiel z kríža?“¹⁷ Nato mu Ježiš odpovedal: „Keď si ma nevidel na kríži, bolo to preto, že som zostúpil do hádu, aby som vyviedol Adama a všetkých, ktorí tam boli s ním, na príhovor archanjela Michala.“¹⁸ Pri vstupe do hádu Ježiš rozlomil kovové brány a závary, zbičoval Beliaru¹⁹ a spútal ho okovami. Následne vyviedol praotcov a vrátil sa späť na kríž. Podľa tohto spisu k zostúpeniu došlo, keď Kristus bol na kríži, nie po Jeho smrti.²⁰

Patristická recepcia a vyznania viery

Na základe apokryfných spisov, Kristus zostúpil do podsvetia, porazil satana a vyviedol spravodlivých svätých do raja. Takéto chápanie Ježišovho zostúpenia bolo v patristike²¹ zväčša bežné a bolo vyjadrené v teológii, v liturgii východnej cirkvi (tiež v západnej cirkvi pred reformáciou) ako aj v ikonografii.²²

¹² Biblia, 1M 5, 24, s. 4.

¹³ Tamtiež, 2Kr 2, 11, s. 321.

¹⁴ Tamtiež, L 23, 43, s. 83.

¹⁵ DUS a kol., *Neznámá Evangelia: Novozákonní apokryfy I*, s. 344-349. V rozšírenom závere podľa latinskej verzie A sa ďalej píše: „Toto sú posvätné a sväté tajomstvá, ktoré sme videli a počuli, ja Karinus a Leucius. Predtým sme o ostatných Božích tajomstvách nemohli rozprávať, lebo archanjel Michal nám povedal: „Choďte so svojimi bratmi do Jeruzalema, hlasno sa modlite a oslavujte vzkriesenie Pána Ježiša Krista, ktorý vás vzkriesil z mŕtvych. A nehovorte so žiadnym človekom, ale sedzte ako nemí, pokiaľ nepríde hodina, kedy vám sám Pán dovolí hovoriť o Jeho posvätných tajomstvách.“ DUS a kol., *Neznámá Evangelia: Novozákonní apokryfy I*, s. 349.

¹⁶ Bartolomej kladie vzkriesenému Ježišovi viacero otázok napr. „Pane, povedz mi, kto bol ten obrovský človek, ktorého držali anjeli za ruky a niesli ho nahor?“, „Pane, čo je to za obeť v raji?“ „Pane, prijímal si tieto obeť v raji aj vtedy, keď si s nami vyučoval slovo?“ DUS a kol.: *Prorockí a Apokalypsy: Novozákonní apokryfy III*. Praha: Vyšehrad, 2022, s. 102-104.

¹⁷ Tamtiež, s. 100.

¹⁸ Tamtiež, s. 100.

¹⁹ Beliar, satan, mal ohnivé putá. Strážilo ho 660 anjelov. Bol 40 lakt'ov široký a 1600 lakt'ov dlhý. Oči mal temné, z nozdiar mu vychádzal páchnuci dym a tvár sa mu blyšťala ako oheň. Tamtiež, s. 109.

²⁰ Tamtiež, s. 102.

²¹ Cirkevní otcovia sa v diskusiách na tému Kristovho zostupu do podsvetia odvolávajú predovšetkým na starozmluvné spisy Žalmy, Ozeáša a Jonáša.

Rufinus z Aquileie uvádza, že Ježišov zostup do Hádese bol prorokovaný v Žalmoch citujúc napr. Ž 15, 10. HILL – LAUFER, *Jesus` Descent into Hell*, s. 9.

V patristickom období vznikajú aj kresťanské vyznania viery, Kréda.²³ Kristov zostup do ríše mŕtvych sa však spomína len v niektorých z nich vrátane Apoštolského vyznania viery a Atanáziovho vyznania viery.²⁴ „Verím v Ježiša Krista...ukrižovaný umrel a pochovaný bol; zostúpil do pekiel, v tretí deň vstal z mŕtvych...“²⁵ „... tak i Boh a človek je jeden Kristus, ktorý trpel pre naše spasenie, zostúpil do pekla, tretieho dňa vstal z mŕtvych...“²⁶

Teologické interpretácie

Stredovekí teológovia²⁷ si v súvisi s Kristovým zostupom do podsvetia kládli viaceré otázky: Kedy Ježiš zostúpil do ríše mŕtvych? Pred svojou smrťou alebo po nej? Zostúpila tam iba Kristova ľudská duša alebo aj Jeho božská

Cyril Jeruzalemský hovorí o Kristovom zostupe vo svojich katechetických prednáškach, ktoré predniesol v rokoch 347 – 348. Vo štvrtej prednáške hovorí, že Ježiš zostúpil do podsvetia, aby aj tam priniesol vykúpenie spravodlivým. V 14. prednáške Cyril uvádza paralelu medzi Jonášovým pobytom vo veľkej rybe (morskej prišere) a pobytom Krista v pekle. Na záver, Cyril konštatuje, že tak ako bol Jonáš zachovaný (v zmysle ochrany a prežitia) v rybe, tak Kristus bol vzkriesený z pekla vystupujúc „s veľkým zástupom, lebo mnoho tiel zosnulých svätých povstalo skrze neho.“ CYRIL OF JERUSALEM: *Catechetical Lectures*. In: *Nicene and Post-Nicene Fathers* 2, roč. 7. Ed.: SCHAFF, P. London: Bloomsbury Academic, 1980, s. 18.

Augustín vo svojom liste Euodioví nedáva do súvislosti Kristov zostup s 1P 3,19. V spojení s podsvetím cituje Ž 16, 10. HILL – LAUFER, *Jesus` Descent into Hell*, s. 10.

Zatiaľ čo väčšina cirkevných otcov sa postavila k otázke Kristovho zostupu do podsvetia kladne, Philastrius klasifikoval náuku o zostupe ako jednu z heréz a zahrnul ju do svojho zoznamu bludných učení. CONNEL, M. F.: *Descensus Christi ad Inferos: Christ`s Descent to the Dead*. In: *Theological Studies*, 2001, roč. 62, s. 265. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/004056390106200202>

²² PITSTICK, A. L. – OAKES, E. T.: *Balthasar, Hell, and Heresy: An Exchange*. In: *First Things*. 2006. 8 s. Dostupné na: <https://firstthings.com/balthasar-hell-and-heresy-an-exchange/>; HILL – LAUFER, *Jesus` Descent into Hell*, s. 8.

²³ Apoštolské vyznanie viery (120-250), Nicejské vyznanie viery (r. 325), Nicaea – konštantinopolské vyznanie (r. 381), Chalcedónske vyznanie viery (r. 451), Atanáziovo vyznanie viery (r. 500) „Krédo je stručné, formálne a autorizované vyjadrenie dôležitých bodov kresťanskej náuky.“ PELIKÁN, J.: *The Creed: A Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*. New Haven: Yale University Press, 2003, s. 3 a 413-418.

²⁴ J. N. D Kelly vo svojej knihe *Early Christian Creeds* vysvetľuje, že slová *descendit ad inferos* neboli pôvodnou súčasťou raných foriem Kréda, ale boli pridané až v neskoršej fáze vývoja, pravdepodobne koncom 4. storočia. KELLY, J. N. D.: *Early Christian Creeds*. London: Longmans, 1972, s. 378-382.

²⁵ *Symbolické knihy Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Tri hlavné symboly alebo vyznanie viery v Krista v cirkvách jednomyselne užívané: Apoštolské vierovyznanie*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1992, s. 39.

²⁶ *Symbolické knihy Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Tri hlavné symboly alebo vyznanie viery v Krista v cirkvách jednomyselne užívané: Atanáziovo vierovyznanie*, Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1992, s. 39.

²⁷ Anselm z Cantenbury, Peter Abelard, Johannes Duns Scotus a predovšetkým Tomáš Akvinský. Pozri AQUINAS, T.: *The Passion of Christ*. In: *Summa Theologiae*. Ed.: MURPHY, R. T. A. London; New York: Blackfriars, 1965, s. 153-179.

prirodzenosť?²⁸ Ku komu Ježiš zostúpil? Len k spravodlivým svätým alebo ku všetkým mŕtvym? Bolo Kristovo zostúpenie pokračovaním Jeho utrpenia a poníženia alebo začiatkom Jeho povýšenia?

Martin Luther sa vo svojej veľkonočnej kázni v Torgau v roku 1533 ostro postavil proti špekulatívnym a zbytočným otázkam v súvisi s Kristovým zostupom. Luther povedal: „Veď stačí, keď vieme, že Kristus vstúpil do pekla, zničil peklo pre všetkých veriacich a vyslobodil ich z moci smrti, diabla a večného zatratenia, pekelného utrpenia.“²⁹ Luther v spomenutej kázni vyzdvihol zobrazenie Kristovho zostupu na nástenných maľbách, v hymnách a hrách, ktoré pomáhali kresťanom ľahšie pochopiť skutočnosť, že ani peklo ani diabol nemôžu ublížiť tým, ktorí veria v Ježiša Krista.³⁰ Martin Luther chápal zostup do ríše mŕtvych nie ako aspekt Kristovho poníženia, ale ako Jeho triumf.³¹ Ježiš verejne demonštroval svoje víťazstvo nad smrťou, diablom a peklom tým, že na tretí deň vstal z mŕtvych.³² Kristus hovorí: „Neboj sa! Ja som Prvý aj posledný a živý; bol som mŕtvy, a hľa, som živý naveky vekov a mám kľúče smrti a podsvetia.“³³ Zároveň vďaka Ježišovmu vzkrieseniu majú všetci v Neho veriaci nádej vo svoje vzkriesenie.³⁴ Ten totiž, „ktorý Krista Ježiša vzkriesil z mŕtvych, aj vaše smrteľné telá oživí svojím Duchom, prebývajúcim vo vás.“³⁵

V súvislosti s Kristovým zostupom do pekla švajčiarsky teológ Ján Kalvín tvrdil, že ten nebol len zostupom do fyzickej smrti a hrobu. Ježiš trpel na kríži nielen telesnými bolesťami, ale aj všetkými mukami, ktoré prežívala duša v pekle, odrezaná od Božej prítomnosti. Kristus zažíval „vo svojej duši

²⁸ Ide o poukaz na učenie o hypostatickom spojení, ktoré znamená, že Kristove dve prirodzenosti ľudskú a božskú nemožno oddeliť. Sú totiž nerozdielne a nerozlučné. Tomáš Akvinský v tejto súvislosti uvádza, že Kristova duša a telo, hoci boli v smrti separované, neboli oddelené od Jeho božstva ako Božieho Syna. „Celý Kristus“ bol prítomný v pekle, čo znamená, že tam bola nielen ľudská duša Krista, ale aj ľudská duša spojená s Božskou osobou, druhým členom Trojice. AQUINAS, *The Passion of Christ*, s. 163.

²⁹ *Symbolické knihy Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Formula svornosti*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1992, s. 268. Pozri tiež Augsburgské vyznanie III. Článok: O Synovi Božom, s. 45. Martin Luther vyznal: „Verím v Pána Krista, Božieho Syna, ktorý zomrel, bol pochovaný, zostúpil do pekla v celej osobe, Boh a človek, s telom i dušou, nerozdelený...verím, že tento Kristus, Boh a človek v jednej osobe zostúpil do pekla...“ KOENIG, P.: *Christ's Descent into Hell*. In: *Concordia Theological Monthly*, 1932, roč. III., č. 11, s. 829.

³⁰ LUTHER, M.: *The Third Sermon: On Easter Day*. In: *LOGIA*, s. 41-45. Dostupné na: <https://pilgrimlc-kilgore-tx-media.s3.amazonaws.com/other/ThirdSermon.pdf>

³¹ HILL – LAUFER, *Jesus' descent into Hell*, s. 13. Bagchi tvrdí, že pôvodné Lutherove názory na zostup zdôrazňovali viac Kristovo poníženie a utrpenie ako Jeho triumf a víťazstvo. Martin Luther hovorí o Ježišovom utrpení v Getsemanskej záhrade, o Jeho výkriku opustenosti na kríži ako o vyjadrení toho, čo to znamená, že Kristus zostúpil do pekla. BAGCHI, D. V. N.: *Luther Versus Luther? The Problem of Christ's Descent into Hell in the Long Sixteenth Century*. In: *Perichoresis*, 2008, roč. 6, č. 2, s. 175-200.

³² Pozri Mt 28, 6; Mk 16, 6; L 24, 6; Sk 2, 27. 31.

³³ *Biblia*, Zj 1, 17 – 18, s. 233.

³⁴ Pozri R 6, 5; Ef 2, 6.

³⁵ *Biblia*, R 8, 11, s. 148. Pozri 1K 15, 20 – 23.

muky odsúdeného a zničeného človeka.³⁶ Ježišova fyzická smrť bola zrejmä, ale toto hľadisko Jeho utrpenia nie. Preto bolo potrebné zaradiť Kristov zostup do Kréda, aby veriaci vedeli, že Ježiš podstúpil úplný trest za ľudský hriech včítane pekelných múk. Podľa Kalvína Kristus zažil tento zostup do pekla najvýraznejšie v Getsemanskej záhrade a vo výkriku opustenia na kríži.³⁷

V období medzi reformáciou a dvadsiatym storočím sa diskusia o Kristovom zostupe do ríše mŕtvych viedla len sporadicky, prevažne formou príležitostných článkov o Apoštolskom vyznaní viery a opakovaním starších výkladov tejto témy.³⁸ V dvadsiatom storočí sa však Kristov zostup znovu stal predmetom hlbších teologických rozpráv, pričom sa kládol osobitný dôraz na jeho trojičný rozmer.³⁹

³⁶ CALVIN, J.: *Institutes of the Christian Religion*. Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library. Book II, Chapter 16, § 10, 1845, s. 433.

³⁷ Ján Kalvín tvrdil, že Ježiš „zápasil s diablovou mocou, s hrôzou zo smrti, s bolesťami pekla.“ Prečo by Kristus prežíval také muky v Getsemane? Mal skutočne strach len z telesnej bolesti a smrti? Kalvín hovoril, že nie. Ježiš sa triasol pred duševnými mukami, „strašnou priepasťou“, stratou Božej prítomnosti, lásky a zážitkom „odcudzenia a opustenia.“ CALVIN, *Institutes of the Christian Religion*, s. 433-435. Podľa niektorých bádateľov Ježiš na kríži zápasil s démonom, ktorý ho trápil a chcel ho odviesť do podsvetia, ako sme tomu svedkami v helenistickom prostredí, kde pre duše umierajúcich prichádzajú napr. Kéry, teda démoni z hádu, aby ich tam odviekli. Podľa tejto predstavy – o ktorej hovoril aj sám Ježiš v podobenstve o boháčovi (Lk 12, 12 – 20) – by Ježiš výkrikom bol vypustil démona smrti. PERES, I.: *Miért hagyta el engemet?* In: BENYIK, G. (ed.), *Szenvedéskörténet*. Szeged: JATEPress, 2006, s. 112-113.

³⁸ V diskusii o Kristovom zostupe Karl Barth nasleduje Jána Kalvína. Barth píše: „Zostup do pekla sa týka Ježiša Krista uvrhnutého do zúfalstva, do úzkosti svedomia, do pocitu, že Boh je proti nemu. Zostup do pekla je takpovediac vnútorným vysvetlením toho, čo sa navonok deje v Jeho smrti a hrobe. Len čo je telo pochované, duša ide do pekla, teda do odľahlosti (vzdialenosti) od Boha, na to miesto, kde Boh môže byť len protivníkom, nepriateľom. Namiesto nás Kristus trpel situáciu, ktorá mala byť našou. Aj naše životy poznajú zúfalstvo, ale už to nie je totálne zúfalstvo, ktoré pretrpel iba Ježiš Kristus. Rozdiel medzi Kristom a nami by nám mal zabrániť, aby sme dramatizovali naše žiale, nech by boli akokoľvek ťažké. Teraz totiž vieme, že Ježiš Kristus zničil moc pekla, nech je akokoľvek veľká.“ BARTH, K.: *The Faith of the Church: A Commentary on the Apostle's Creed according to Calvin's Catechism*. New York: Meridian Books, 1958, s. 95.

³⁹ HILL – LAUFER, Jesus' Descent into Hell, s. 16. Trinitárnym chápaním Kristovho zostupu sa zaoberali: BALTHASAR, H. U. V.: *Mysterium Pascale. The Mystery Of Easter*. San Francisco: Ignatius Press, 2000. BARTH, K.: *Church Dogmatics IV/1*. Edinburgh: T&T Clark, 1956. MOLTMANN, J.: *The Crucified God : The Cross of Christ as the Foundation and Criticism of Christian Theology*. Minneapolis: Fortress Press, 1993. LAUBER, D.: *Barth on the Descent into Hell: God, Atonement and the Christian Life*. London: Routledge, 2017. <https://doi.org/10.4324/9781315096612>. KNIGHT, J.: *The Descent into Hell: Its Origin and First Development*. In: *The Journal of Theological Studies*, 2021, roč. 72, č. 1, s. 155-191. <https://doi.org/10.1093/jts/flab037>. STUDER, B.: *Trinity and Incarnation*. Edinburgh: T&T Clark, 1994. BUITENDAG, J.: *John Calvin's Understanding of Christ's Descent into Hell*. In: *Restoration through Redemption: John Calvin Revisited*. Leiden: Brill, 2013, s. 135-158. https://doi.org/10.1163/9789004244672_010. TURNER, R. V.: *Descendit Ad Inferos: Medieval Views on Christ's Descent into Hell and the Salvation of the Ancient Just*. In: *Journal of the History of Ideas*, 1966, roč. 27, č. 2, s. 173-194. <https://doi.org/10.2307/2708637>

Švajčiarsky rímskokatolícky teológ Hans Urs von Balthasar vníma Ježišov zostup k mŕtvym ako podstatnú a neoddeliteľnú zložku kristologickej reflexie. Ježiš Kristus je solidárny s hriešnym ľudstvom v každom aspekte ľudskej skúsenosti vrátane skúsenosti smrti. Ak by Ježiš nezostúpil k mŕtvym ako prejav solidarity s nimi, Jeho vykupiteľské dielo voči hriešnikom by ostalo neúplné. Ježiš na seba preberá všetky dôsledky hriechov (tresty), či už telesné alebo duchovné. Fyzický trest predstavuje smrť, duchovný trest zase odlúčenie od Boha. Biela sobota je dramatickým vyjadrením Kristovej osamelosti a skúsenosti opustenia. Zároveň však ide o trojičnú udalosť – Otec posliel Syna, aby priniesol spásu nielen živým, ale aj mŕtvym.⁴⁰ Vďaka tomu, že Kristus zakúsil *visio mortis* – duchovnú skúsenosť smrti a opustenia – bol zoslaný Duch Svätý, aby vykúpené ľudstvo dostalo účasť na blaženom videní Boha (*visio beatifica*).⁴¹ Balthasar nevníma oslobodenie mŕtvych ako Kristovu činnosť počas Bielej soboty. Tvrdí, že v tom čase bol Ježiš pasívny. Skôr ide o výsledok Kristovho vzkriesenia.⁴²

Pre nemeckého teológa Jürgena Moltmanna je chápanie Ježišovho zostupu do podsvetia rovnaké ako u Kalvína. Moltmann vníma Kristov zostup ako vyjadrenie Jeho utrpenia na kríži sústredené vo výkriku opustenia.⁴³ Utrpenie však nezostáva len na úrovni Syna – dotýka sa aj Otca, ktorý prežíva stratu a bolesť. Z tejto udalosti medzi Otcom a Synom pochádza Duch, ktorý ospravedľňuje bezbožných, naplňuje opustených láskou a dokonca oživuje mŕtvych.⁴⁴

Pre obidvoch Balthasara aj Moltmana má Kristov zostup trojičný charakter. Rozdielom je ich chápanie vzťahu medzi Ježišovým zostupom „do pekla“ a samotným peklom. Pre Hansa Ursa von Balthasara Kristus v smrti

⁴⁰ Podľa Balthasara je Ježiš počas Bielej soboty v šole Starej zmluvy. V priestore, kde nie je trest ani odmena, len osamelosť a oddelenosť od Boha. Ježišova solidarita smeruje k mŕtvym, ktorí ešte nepoznali vykúpenie, keďže pred Kristovým príchodom nebolo možné urobiť konečné rozhodnutie pre alebo proti Nemu. BALTHASAR, *Mysterium Pascale*, s. 120-137.

⁴¹ PITSTICK – OAKES: *Balthasar, Hell, and Heresy: An Exchange*; HILL – LAUFER, *Jesus' Descent into Hell*, s. 18.

⁴² BALTHASAR, *Mysterium Pascale*, s. 120-137.

⁴³ V teologickej reflexii Jürgena Moltmanna predstavuje Kristov výkrik opustenia na kríži existenciálny dôkaz, že Ježiš zakúsil realitu pekla už v rámci svojho pozemského utrpenia. Táto skúsenosť opustenia a odlúčenia od Boha nie je len individuálnym aktom utrpenia, ale nesie univerzálny rozmer solidarity so všetkými trpiacimi. Vďaka Kristovej účasti na tejto forme ľudskej bolesti nie je žiadna forma utrpenia pre veriaceho človeka úplnou osamelosťou – Kristus je totiž prítomný aj v hĺbinách ľudskej úzkosti a opustenia.

MOLTMANN, J.: *The Crucified God: The Cross of Christ as the Foundation and Criticism of Christian Theology*. Minneapolis: Fortress Press, 1993, s. 263.

⁴⁴ Tamtiež, s. 244. V súčasnosti sa tejto otázke na základe biblického nazerania venuje aj protestantský teológ Imrich Peres. PERES, I.: *Vývoj eschatologickej viery vo vzkriesenie*. In: PERES, I. (ed.), *Vývoj teologického myslenia v premenách času*. Banská Bystrica: UMB, 2013, s. 79-98.

zostupuje k mŕtvym do existujúceho pekla. Pre Jürgena Moltmanna Ježiš zostupuje „do pekla“ na križi. Peklo teda prestáva existovať.⁴⁵

Teologicko-ikonografická interpretácia zostupu

V priebehu dejín je Kristov zostup spájaný s predpeklím, podsvetím a peklom. Otázka, kam Ježiš zostúpil, zostáva predmetom teologického výkladu. V rímskokatolíckej teológii je predpeklie (*lat. limbus – okraj*) miestom zomrelých, ktorí nie sú v očistci, v nebi ani v pekle. Predpeklie je chápané ako vonkajší okraj pekla alebo predsieň.⁴⁶ V prípade zobrazenia Krista v predpeklí na stredovekých nástenných maľbách v Ochtinej a Švábovciach ide o *limbus patrum* t. j. miesto pobytu duší spravodlivých, ktorí zomreli pred Kristovým vzkriesením. Na tomto mieste sa nachádzali napr. starozmluvní proroci, kým ich Kristus neoslobodil pri svojom zostúpení do predpekla.⁴⁷ *Limbus patrum* bolo súčasťou podsvetia. Podsvetie⁴⁸ (heb. šeol, שְׁאוֹל;⁴⁹ gr. hádes, ᾍδης;⁵⁰ *lat. inferi*⁵¹) je podľa starovekých predstáv ríšou mŕtvych pre všetkých ľudí – spravodlivých i nespravodlivých.⁵² Nejde o miesto aktívneho trestu, ale skôr o temnú, tieňovú ríšu smrti.⁵³ Negatívny koncept pekla v zmysle miesta večného utrpenia, trestu a večného zatratenia je obsiahnutý v Písme Svätom vo výrazoch gehenna (hebr.

⁴⁵ Balthasar chápe peklo ako oddelenie od Boha. Moltmann nepopiera existenciu pekla, ale kladie ho na Kristov križ. Tvrdí, že Kristovo dielo zničilo peklo, takže už neexistuje inak ako „peklo na zemi“. HILL – LAUFER, *Jesus' Descent into Hell*, s. 19.

⁴⁶ Predpeklie nie je súčasťou oficiálnej katolíckej doktríny. BRITANNICA, The Editors of Encyclopaedia. "limbo". *Encyclopedia Britannica*. Dostupné na: <https://www.britannica.com/topic/limbo-Roman-Catholic-theology>

⁴⁷ Druhé známe limbum je *limbus infantum* alebo *limbus puerorum* t. j. miesto pre duše nepokrstených zosnulých detí a mentálne postihnutých. Tamtiež.

⁴⁸ Izraelita si predstavoval podsvetie ako miesto skazy, ktoré mu pripomínalo nenásytnú obľudu so širokým hrdlom (Iz 5, 14 a Ab 2, 5), taktiež paláce s mnohými skrýšami a bránami (Iz 38,10 a Job 38, 17). Chápal podsvetie ako hrob (Job 17, 13), jamu či priepasť (Ž 86,13), kde prebývali tma, tieň smrti a mrákava (Job 10, 22). Len dve miesta v Starej zmluve (ak nepočítame Job 19, 25) jasne hovoria o živote po smrti, ktoré sú protikladom k tienistému životu v šeole (nečinnej, bezmocnej existencii v temnote): Iz 26, 19 a Dn 12, 2. Jedni sa zobudia k večnému životu, druhí k hanbe a večnému zavrhnutiu. Toto presvedčenie postupne rástlo s apokalyptickým a eschatologickým presvedčením, že Boh ospravedlní a odmení spravodlivých a bezbožní neujdu svojmu trestu. NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956, s. 611-612.

⁴⁹ „Lebo ma neponecháš v ríši smrti...“ *Biblia*, Ž 16, 10, s. 471.

⁵⁰ „Smrť a podsvetie vrhnuté boli do ohnivého jazera.“ *Biblia*, Zj 20, 14, s. 246.

⁵¹ „Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.“ *Biblia Sacra Vulgata*. Psalmi 15, 10, YouVersion, Bible.com. Dostupné na: <https://www.bible.com/sk/bible/823/PSA.15.VULG>

⁵² HILL – LAUFER, *Jesus' Descent into Hell*, s. 4-5. V medzitestamentálnom období panovala mienka, že v podsvetí sa nachádzajú dve oddelenia. Jedno pre spravodlivých (raj, Abrahamovo lono), druhé pre bezbožných, medzi ktorými je priepasť. Príbeh o Lazárovi a boháčovi (L 16, 19 – 31) pravdepodobne nadväzuje na tento pohľad. NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, s. 611-612.

⁵³ Tamtiež, s. 611-612.

Gehenna גֵּהֶנָּה, gr. Γέεννα⁵⁴), tartaros (gr. Τάρταρος⁵⁵) a peklo⁵⁶ v kresťanskom eschatologickom ponímaní. V prípade Kristovho zostupu nejde o poslednú trojicu miest, ale o podsvetie, ríšu mŕtvych, záhrobie.⁵⁷ Tam „sa evanjelium zvestovalo aj mŕtvym.“⁵⁸ Ježišove zostúpenie k zosnulým je „zavŕšením evanjeliového ohlasovania spásy. Je poslednou fázou Ježišovho mesiášskeho poslania nesmierne rozsiahlou svojím skutočným významom, ktorým je rozšírenie vykupiteľského diela na všetkých ľuďoch všetkých čias a na všetkých miestach...“⁵⁹ Ježiš teda zostúpil do hlbín smrti, aby mŕtvi počuli Jeho hlas a aby tí, ktorí Krista počuli, žili. Ježiš porazil diabla a vyslobodil všetkých, ktorých zotročoval strach pred smrťou.⁶⁰ Odvtedy vzkriesený Kristus má „kľúče smrti a podsvetia“⁶¹ a na Jeho meno sa zohýna „každé koleno v nebi, na zemi a v podsvetí.“⁶²

Kristovo víťazstvo nad smrťou a peklom, ako ústredná téma kresťanskej viery, nebolo sprostredkované len slovom, ale aj obrazom. Stredoveké nástenné maľby zohrávali v tomto smere významnú úlohu – ako vizuálne médium umožňovali priblížiť hlboké teologické pravdy aj jednoduchým veriacim prostredníctvom symboliky a narácie. Maľby boli zároveň katechetickým a liturgickým nástrojom, ktorý v priestore chrámu pôsobil ako Biblia pauperum.⁶³ Freska Kristus v predpeklí v gotických kostoloch v Ochtinej a Švábovciah patrí medzi jedinečné ikonografické dielo, ktoré zachytáva tému zostúpenia Spasiteľa do ríše smrti. Toto umelecké dielo zvestuje súčasnému človeku viacvrstvové teologické posolstvo, ktoré je aktuálne aj dnes.

V prvom rade Kristove hlásanie evanjelia duchom zosnulých svedčí o Jeho moci a láske, ktoré presahujú hranice fyzickej smrti. Ide o vyjadrenie soteriologickej univerzality Kristovho diela, ktoré zahŕňa nielen živých, ale aj

⁵⁴ „A ak tá zväzda oko, vylúp si ho; lepšie ti jednookému vojsť do kráľovstva Božieho, ako s obidvoma očami byť uvrhnutý do pekla.“ Biblia, Mk 9, 47, s. 43.

⁵⁵ „Lebo Boh neodpustil ani anjelom, ktorí zhrešili, ale uvrhol ich do podsvetia a v reťaziach temna ich dal strážiť až do súdu.“ Biblia, 2Pt 2, 4, s. 225.

⁵⁶ V Zjavení Jána 20, 14 – 15 je peklo opísané ako ohnivé jazero určené pre tých, ktorých mená neboli zapísané v knihe života. Biblia, Zj 20, 14 – 15, s. 246.

⁵⁷ Katechizmus Katolíckej cirkvi, s. 166-167; KLÁTIK, M.: *Základy dogmatiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005, s. 80-81.

⁵⁸ Biblia, 1Pt 4, 6, s. 223.

⁵⁹ Katechizmus Katolíckej cirkvi, s. 167.

⁶⁰ Biblia, Žid 2, 14 – 15, s. 208.

⁶¹ Biblia, Zj 1, 18, s. 233.

⁶² *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. F 2, 10. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 2009, s. 1518.

⁶³ Biblia pauperum je označenie pre: (1.) rukopisné knihy zo 14. a 15. storočia, ktoré obsahovali výťahy z Biblie a ich výklad. Tieto knihy boli určené pre negramotných ľudí, ktorým sa pomocou názornej obrazovej výučby vysvetľovali biblické príbehy; (2.) cirkevnú morálne náučnú knihu, ktorá vznikla v 13. storočí v kruhoch kláštorných vzdelancov. Rukopis zachytil textom aj obrazmi dôležité okamihy života a utrpenia Ježiša Krista, tak že spojil novozmluvný výklad so starozmluvnými predobrazmi; (3.) nástenné maľby v sakrálnych objektoch, ktoré mali didaktický charakter a boli určené pre negramotných ľudí. BALEKA, J.: *Výtvarné umění: výkladový slovník: malířství, sochařství, grafika*, Praha: Academia, 1997, s. 46; HEROUT, J.: *Slabikář návštěvníků památek*, Praha: Tvorba, 2000, s. 125.

zosnulých. Zostúpenie do ríše smrti nie je pasívnym zotrvaním v smrti, ale aktívnym vstúpením Krista do priestoru smrti a odlúčenia od Boha, aby ho svojou prítomnosťou pretvoril a priniesol tam spásu.

Taktiež Ježiš ohlasuje svoje víťazstvo duchom zosnulých nad smrťou, diablom a peklom. Tento motív víťazného Krista, ktorý láme brány podsvetia a vedie duše spravodlivých do slávy, poukazuje na naplnenie spásonosného plánu, ktorého vrcholom je Kristovo zmŕtvychvstanie. Freska Kristus v predpeklí tak vyjadruje dynamiku Ježišovho vykupiteľského diela – prechodu zo smrti do života – ktorý ovplyvňuje nielen jednotlivca, ale aj celé stvorenie.

Kristove zostúpenie dáva dnešnému človeku nádej, že smrť nie je definitívnym koncom, ale prechodom do nového spôsobu existencie v Božej blízkosti. Ježiš v podsvetí je znakom toho, že Boh nezostáva vzdialený od ľudskej biedy, ale vchádza do jej najtemnejších priestorov, aby ich pretvoril svetlom svojej prítomnosti. Tento obraz môže súčasnému človeku sprostredkovať útechu v utrpení, zmysel v zdanlivom mlčaní Boha a istotu, že žiadna situácia nie je mimo dosahu Božej milosti.

Napokon vďaka Kristovmu zostúpeniu do najhlbších miest môže dnešný človek veriť, že Ježiš je prítomný aj v jeho najťažších chvíľach – v utrpení, v opustenosti i v samotnej smrti. Teológia zostúpenia zdôrazňuje, že Ježiš nielen pozná ľudskú bolesť, ale ju aj nesie a premieňa. Freska Kristus v predpeklí tak nie je len historickým záznamom viery minulých generácií, ale živým posolstvom, ktoré otvára priestor pre kontempláciu Ježišovej solidarity s každým trpiacim človekom.

Záver

Príspevok predstavil tému Kristovho zostúpenia do predpekla z viacerých uhlov – biblického, apokryfného, teologického a ikonografického – s cieľom prehĺbiť jej pochopenie a objasniť jej význam v historickom i súčasnom kontexte. Biblické pasáže ako 1Pt 3, 18 – 20 a 1Pt 4, 6 naznačujú, že Kristus zostúpil k „duchom vo väzení“,“⁶⁴ čo bolo v cirkevnej tradícii interpretované ako Ježišov zostup do predpekla (*limbus patrum*), kde oslobodil spravodlivých zosnulých. Túto predstavu rozvinuli apokryfné spisy, najmä Nikodémovo evanjelium a Otázky Bartolomeja, ktoré zobrazujú Krista ako Kráľa slávy, lámajúceho brány podsvetia a víťazne vyvádzajúceho Adama a praotcov.

V patristickej teológii sa cirkevní otcovia ako Rufinus z Aquileie, Cyril Jeruzalemský a Augustín odvolávali na Starú zmluvu, pričom sa Kristov zostup stal pevnou súčasťou Apoštolského a Atanáziovho vyznania viery. Stredovekí teológovia túto tému interpretovali rôzne – ako výraz poníženia, opustenia, ale aj triumfálneho víťazstva. Po období reformácie sa diskusia

⁶⁴ INSTITUTE FOR NEW TESTAMENT TEXTUAL RESEARCH. *Nestle – Aland Novum Testamentum Graece*. Hendrickson Publishers Inc, 2018, s. 605.

o tejto téme obmedzila na okrajové reflexie viazané na vyznania viery. V 20. storočí však došlo k jej obnoveniu, najmä v dielach Hansa Ursa von Balthasara a Jürgena Moltmanna, ktorí ju zasadili do širšieho trojičného kontextu.

Identifikácia miesta Kristovho zostupu má zásadný význam pre teológiu i ikonografiu. Rozlíšenie medzi predpeklím (*limbus patrum*), podsvetím (šeol, hádes) a peklom (*gehenna*, *tartaros*) umožňuje teologicky presne formulovať, že Kristus nezostúpil k zatrateným, ale k spravodlivým zosnulým, aby ich priviedol k vykúpeniu. Zároveň ide o ikonografickú presnosť. Výtvarné umenie zobrazovalo Kristov zostup rôznymi spôsobmi – od triumfálneho zostupu do predpekla až po dramatické scény boja s démonmi. Identifikácia miest pomáha správne interpretovať umelecké diela vrátane stredovekých nástenných malieb v súlade s teológiou.

Napokon zostup Krista do predpekla nesie aj aktuálne teologické posolstvo. Je znakom Božej solidarity s trpiacimi, uistením, že žiadne miesto – ani smrť – nie je mimo dosahu Božej lásky a milosrdenstva. Je to obraz univerzálnej spásy, v ktorej Kristus ako Pán živých i mŕtvych preniká aj do najhlbších temnôt ľudskej existencie, aby priniesol svetlo, oslobodenie a nádej.

Bibliografia

- AQUINAS, T.: *The Passion of Christ*. In: *Summa Theologiae*, 1965, Vol. 54. Ed.: MURPHY, R.T.A. London; New York: Blackfriars, s. 153-179.
- BAGCHI, D. V. N.: *Luther Versus Luther? The Problem of Christ's Descent into Hell in the Long Sixteenth Century*. In *Perichoresis*, 2008, roč. 6, č. 2, s. 175-200. ISSN 1224-984X.
- BALEKA, J.: *Výtvarné umění: výkladový slovník: malířství, sochařství, grafika*, Praha: Academia, 1997, 429 s. ISBN 9788020006097.
- BALTHASAR, H. U. V.: *Mysterium Pascale. The Mystery Of Easter*. San Francisco: Ignatius Press, 2000. 265 s. ISBN 978-0-89870-804-2.
- BARTH, K.: *The Faith of the Church: A Commentary on the Apostle's Creed according to Calvin's Catechism*. New York: Meridian Books, Inc., 1958. 188 s. ISBN 9781597528009.
- BARTH, K.: *Church Dogmatics IV/1*. Edinburgh: T&T Clark, 1956. 832 s. ISBN 0567090418. ISBN 9780567090416.
- Biblia. Písmo sväté Starej a Novej zmluvy*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1990. 1090 s. ISBN 0-564-03222-0.
- Biblia Sacra Vulgata*. YouVersion, Bible.com. Dostupné na: <https://www.bible.com/sk/bible/823/PSA.15.VULG>
- BUITENDAG, J.: *8. John Calvin's Understanding of Christ's Descent into Hell*. In: *Restoration through Redemption: John Calvin Revisited*. Leiden: Brill, 2013, s. 135-158. Dostupné na: https://doi.org/10.1163/9789004244672_010
- CALVIN, J.: *Institutes of the Christian Religion*. Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library. Book II, 1845. 1266 s.

- CONNEL, M. F.: *Descensus Christi ad Inferos: Christ's Descent to the Dead*. In: *Theological Studies*, 2001, roč. 62, č. 2, s. 262-282. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/004056390106200202>
- CYRIL OF JERUSALEM: *Catechetical Lectures*. In: *Nicene and Post-Nicene Fathers 2*, 1980, roč. 7. Ed.: SCHAFF, P. London: Bloomsbury Academic, 458 s. ISBN 978-0567094162.
- DUS, J. A. a kol.: *Proroctví a Apokalypsy: Novozákonní apokryfy III*. Praha: Vyšehrad, 2022. 563 s. ISBN 978-80-7601-702-3.
- DUS, J. A. a kol.: *Neznámá Evangelia: Novozákonní apokryfy I*. Praha: Vyšehrad, 2021. 461 s. ISBN 978-80-7601-437-4.
- HEROUT, J.: *Slabikář návštěvníků památek*, Praha: Tvorba, 2000, 326 s. ISBN 80-85386-92-5.
- HILL, P. M. – LAUFER, C. E.: *Jesus' Descent into Hell*. In: *St Andrews Encyclopaedia of Theology*, 2024, Ed.: WOLFE, B. N. et al. 29 s. Dostupné na: <https://www.saet.ac.uk/Christianity/JesusDescentintoHell>
- INSTITUTE FOR NEW TESTAMENT TEXTUAL RESEARCH, *Nestle – Aland Novum Testamentum Graece*. Hendrickson Publishers Inc, 2018, 812 s. ISBN 1683070682.
- Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2020. 917 s. ISBN 978-80-8161-420-0.
- KELLY, J. N. D.: *Early Christian Creeds*. London: Longmans, 1972. 458 s. ISBN 9780582487670.
- KLÁTIK, M.: *Základy dogmatiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005. 130 s. ISBN 80-223-2039-0.
- KNIGHT, J.: *The Descent into Hell: Its Origin and First Development*. In: *The Journal of Theological Studies*, 2021, roč. 72, č. 1, s. 155-191. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/jts/flab037>
- KOENIG, P.: *Christ's Descent into Hell*. In: *Concordia Theological Monthly*, 1932, roč. III., č. 11, s. 826-837.
- LAUBER, D.: *Barth on the Descent into Hell: God, Atonement and the Christian Life*. London: Routledge, 2017. 196 s. ISBN 9781315096612. Dostupné na: <https://doi.org/10.4324/9781315096612>
- LUTHER, M.: *The Third Sermon: On Easter Day*. In: *LOGIA*, s. 41-50. Dostupné na: <https://pilgrimlc-kilgore-tx-media.s3.amazonaws.com/other/ThirdSermon.pdf>
- MEGYEŠI, P.: *Ochtiná*. In: *Stredoveká nástenná maľba na Gemeri*. 2019. Dostupné na: <https://medievalmuralgemer.com/sk/lokality/ochtina>
- MOLTMANN, J.: *The Crucified God: The Cross of Christ as the Foundation and Criticism of Christian Theology*. Minneapolis: Fortress Press, 1993. 346 s. ISBN 0-8006-2822-5.
- NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956. 1 404 s.
- Nový zákon. Biblia s aplikáciami pre život*. Bratislava: Medzinárodná biblická spoločnosť – Slovensko, 1998. 735 s. ISBN 80-7131-039-5.

- PELIKÁN, J.: *The Creed: A Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*. New Haven: Yale University Press, 2003. 617 s. ISBN 0300109741.
- PERES, I.: *Miért hagyta el engemet?* In: BENYIK, G. (ed.), *Szenvedéstörténet*. Szeged: JATEPress, 2006, s. 105-122.
- PERES, I.: *Vývoj eschatologickej viery vo vzkriesenie*. In: PERES, I. (ed.), *Vývoj teologického myslenia v premenách času*. Banská Bystrica: UMB, 2013, s. 79-98. ISBN 978-80-557-0548-4.
- PITSTICK, A. L., – OAKES, E. T.: *Balthasar, Hell, and Heresy: An Exchange*. In: *First Things*. 2006. 8 s. Dostupné na: <https://firstthings.com/balthasar-hell-and-heresy-an-exchange/>
- ROYT, J.: *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2021. 341 s. ISBN 978-80-246-0963-8.
- RUSINA, I. – ZERVAN, M.: *Príbehy Nového Zákona: ikonografia*. Bratislava: Slovenská národná galéria, 2000. 257 s. ISBN 80-8059-043-5.
- STUDER, B.: *Trinity and Incarnation*. Edinburgh: T&T Clark, 1994. 290 s. ISBN 0567292444. ISBN 978-0567292445.
- Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2009. 1612 s. ISBN 978-80-7162-777-7.
- Symbolické knihy Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1992. 377 s. ISBN 80-7140-002-5.
- Študijná Biblia. Slovenský ekumenický preklad*. Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, Porta Libri, 2015. 2514 s. ISBN 978-80-8156-052-1.
- TOGNER, M.: *Stredoveká nástenná maľba v Gemeri*. Bratislava: Tatran, 1989. 208 s. ISBN 80-222-0027-1.
- TURNER, R. V.: *Descendit Ad Inferos: Medieval Views on Christ's Descent into Hell and the Salvation of the Ancient Just*. In: *Journal of the History of Ideas*, 1966, roč. 27, č. 2, s. 173-194. Dostupné na: <https://doi.org/10.2307/2708637>

ThDr. Janka Miháliková

Katedra Novej zmluvy (externá doktorandka)

Univerzita Komenského v Bratislave, Evanjelická bohoslovecká fakulta

Bartókova 8, 811 02 Bratislava

mihalikova74@uniba.sk